

Justitieutskottets betänkande

1982/83:19

om ändringar i rättshjälpslagen m. m. (prop. 1982/83:61 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1982/83:61 har regeringen (justitiedepartementet) dels föreslagit riksdagen att anta av lagrådet granskade förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),

2. lag om ändring i rättegångsbalken,

dels berett riksdagen tillfälle att ta del av vad chefen för justitiedepartementet har anfört i fråga om medelsåtgången på rättshjälpskostnadsanslaget.

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till framställningen i det följande under rubriken Utskottet på s. 16.

I samband med propositionen behandlar utskottet dels den med anledning av propositionen väckta motionen 1982/83:167 av Allan Ekström m. fl. (m), dels de under den allmänna motionstiden väckta motionerna 1982/83:1077 (yrkande 1) av Eva Hjelmström (vpk) och Jörn Svensson (vpk) och 1982/83:1207 av Filip Fridolfsson (m). Motionsyrkandena redovisas på s. 14.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)¹

dels att i 38, 39 och 49 a §§ samt i rubriken närmast före 33 § ordet "statsverket" skall bytas ut mot "staten",

dels att 3, 6, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36 och 47 §§ samt rubrikerna närmast före 11 och 27 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas två nya paragrafer, 14 a och 14 b §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestäms av regeringen.

¹ Lagen omtryckt 1979:240.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Om ersättning för utlägg vid rådgivning skall fastställas, skall ärendet handläggas av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen.

Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av domstolsverket.

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

6 §²

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränslöpp som motsvarar åtta gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde för oktober 1981.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränslöppet med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett hundratiotusen kronor.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, ökas beloppet enligt första stycket med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

² Senaste lydelse 1982:1132 (paragrafens nuvarande lydelse återges här i en lydelse som beslutats efter det att propositionen avlämnats till riksdagen).

*Nuvärande lydelse**Föreslagen lydelse*8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp.

2. den som är bosatt utom riket, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp.

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp.

5. för upprättande av självdeklaration, äktenskapsförord eller testamente.

6. i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken.

7. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt.

8. ägaren av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättskyddsförsäkring eller något annat liknande rättskydd som omfattar angelägenheten.

8. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

9. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

*Rättshjälpsavgift**Rättshjälpsavgift och tilläggsavgift*

11 §

Den rättssökande skall *bidraga* till de kostnader för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Den rättssökande skall *bidra* till de kostnader för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift *och tilläggsavgift* enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift.

³ Senaste lydelse 1982:299.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §⁴

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften två procent av basbeloppet, varvid avrundning skall ske till närmast lägre tiotal kronor. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga en procent av det basbelopp som nyss har nämnts, med avrundning till närmast lägre tiotal kronor, såvida det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet,

en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men ej fyra gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men ej fem gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor och att maximibeloppet avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst trettiofemtusen kronor, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften trettiofem kronor. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga etthundrasjuttiofem kronor, om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

fyra procent av den del av inkomsten som överstiger trettiofemtusen men ej sextiotusen kronor,

sex procent av den del av inkomsten som överstiger sextiotusen men ej sjuttiofemtusen kronor,

tio procent av den del av inkomsten som överstiger sjuttiofemtusen men ej nittiotusen kronor,

femton procent av den del av inkomsten som överstiger nittiotusen men ej etthundrafemtusen kronor,

tjugo procent av den del av inkomsten som överstiger etthundrafemtusen kronor.

Vid tillämpning av andra stycket iaktas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor.

⁴ Senaste lydelse 1981:1287.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränshelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet bashelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena höjas med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar.

14 a §

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger tretusen kronor, skall den rättssökande utöver rättshjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den del av ersättningen som överstiger tretusen kronor, dock högst ett belopp som uppgår till fem gånger maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

14 b §

Om det är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala tilläggsavgiften eller någon del av den, får han helt eller delvis befrias från denna.

Om det framkommer att den rättssökande inte längre saknar möjlighet att betala den tilläggsavgift som han befriats från, skall beslutet omprövas.

15 §

I samband med att allmän rätts hjälp beviljas, fastställs det för sökanden gällande maximibeloppet.

I samband med att allmän rätts hjälp beviljas, fastställs det för sökanden gällande maximibeloppet och det belopp var till tilläggsavgiften högst kan uppgå.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i

Nuvarande lydelse

rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.

Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.

Föreslagen lydelse

När maximibeloppet jämkas, skall även det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå jämkas i motsvarande mån.

17 §

Är rättslig angelägenhet anhängig vid domstol, *prövas fråga* om beviljande av allmän rättshjälp *av domstolen*. *Likaså* beslutar domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Om en rättslig angelägenhet är anhängig vid domstol, prövar domstolen frågan om beviljande av allmän rättshjälp. Den domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, beslutar också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften och av det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå. Domstolen fattar även beslut enligt 14 b §.

18 §

Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, *prövas fråga* om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften och av det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå samt meddelar beslut enligt 14 b §.

19 §

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om eljest synnerliga skäl föreligger.

Vad som har sagts nu om ersättning till biträde gäller även i fråga om ersättning till skiftesman.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

20 §

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 § blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandens begäran, om denne ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarata sin rätt.

I angelägenhet, som kan *antagas* bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning *med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad* får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.

I angelägenhet, som kan *antas* bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning, *som inte avser klander*, får biträde inte förordnas.

När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

Betalning och fastställande av rättshjälpsavgift, avräkning med den rättssökande och med biträde

Betalning och fastställande av rättshjälpsavgift och tilläggsavgift, avräkning med den rättssökande och med biträde

27 §

Finns biträde enligt denna lag, *erlägges rättshjälpsavgift* till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns ej biträde, skall *rättshjälpsavgift* *erläggas* till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp *beviljats*, skall den avgift som kan föranledas av höjningen *erläggas* till statsverket.

Finns biträde enligt denna lag, *betalas rättshjälpsavgiften* till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns *inte något* biträde, skall *rättshjälpsavgiften* *betalas* till *staten*. *Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts*. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp *beviljades*, skall den avgift som kan föranledas av höjningen *betalas* till *staten*.

Tilläggsavgiften *betalas* till biträdet när ersättningen till biträdet har fastställts. Biträdet får ta ut förskott på tilläggsavgiften med skäligt belopp. Om det belopp *var-till tilläggsavgiften* högst får uppgå

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

höjs i samband med att ersättning till biträdet fastställs, skall det belopp som kan föranledas av höjningen och som hänför sig till den ersättningen eller till en tidigare fastställd biträdesersättning betalas till staten.

28 §

I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär *biträde* ej ersättning, *fastställs* rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift tidigare har fastställts för den rättsökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften. Därvid skall första stycket äga *motsvarande tillämpning*.

I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften *och i förekommande fall tilläggsavgiften* i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär *biträdet* ej ersättning, *fastställs* rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift *och tilläggsavgift* tidigare har fastställts för den rättssökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften *och tilläggsavgiften*. Därvid skall första stycket *tillämpas*.

30 §

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättsökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge *som rättshjälpsavgift* till biträdet. Understiger ersättningen *den avgift* som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot *statsverket* för mellanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som den rättsökande inbetalat, får *med* återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning *antaga* att högre *avgift* kommer att fastställas

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften *och i förekommande fall tilläggsavgiften* skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till biträdet. Understiger ersättningen *vad* som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot *staten* för mellanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften *och tilläggsavgiften* till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat, får återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning *anta* att högre *belopp* kommer att

Nuvarande lydelse

på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

Föreslagen lydelse

fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

31 §⁵

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen enligt vad som sägs i 33 §.

Vinner makar efter gemensam ansökan äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om detta belopp ej skulle överstiga maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas, om beloppet understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Överstiger i fall som avses i andra eller tredje stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, skall den make som åtnjuter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.

Om den rättssökandes rättshjälpsavgift och tilläggsavgift tillsammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

⁵ Senaste lydelse 1981:1287.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

33 §⁶

Har motpart eller annan enligt 31 § ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift utgör högst fem procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift.

Överstiger den del av ersättningen som motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket.

Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp skall vad i första och andra styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningsbalken, skall bestämmelserna i första—tredje styckena om ersättning tillämpas också i fråga om särskild avgift enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter som i ärendet uttagits hos motparten.

Om motpart eller annan enligt 31 § första eller femte stycket har ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen beviljas till den rättssökande med belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften jämte tilläggsavgift och till staten med återstoden.

Om ersättningsskyldighet inte har ålagts till fullt belopp skall vad i första stycket sägs om rättshjälpsavgift och tilläggsavgift avse de delar härav som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningsbalken, skall bestämmelserna i första och andra styckena om ersättning tillämpas också i fråga om särskild avgift enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter som i ärendet uttagits hos motparten.

34 §⁷

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. rättshjälpsavgift ej erlägges enligt 27 §,

2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,

3. den rättssökande uppsåtligt eller av grov oaktksamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift,

1. rättshjälpsavgift eller tilläggsavgift ej erläggs enligt 27 §,

⁶ Senaste lydelse 1981:1288.

⁷ Senaste lydelse 1982:299.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4. den rättssökande ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller

5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att den rättssökande ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Om allmän rättshjälp har beviljats trots att det föreligger ett sådant fall som avses i 8 § 7, får det beslutas att rättshjälpen skall upphöra.

Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av *statsverket*, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av *statsverket*. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av *staten*, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av *staten*. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger *ett gränshelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket*.

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger *femtioåtta kronor*.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

47 §⁸

Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en halv procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Avgiften för

Rådgivning sker mot en avgift av *åttiofem kronor* för varje påbörjad tidsperiod om *femton* minuter. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för

⁸ Senaste lydelse 1981:5.

Nuvarande lydelse

rådgivningen jämnas till närmast lägre totala kronor. Avgiften får nedsättas så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som nedsatts utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.

Föreslagen lydelse

rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Den som har meddelat rådgivning har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för de kostnader för tolk och för översättning som uppdraget har krävt. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnd.

Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1983.

Äldre bestämmelser gäller alltjämt i rättshjälpsärenden där allmän rättshjälp har sökts före lagens ikraftträdande. De nya bestämmelserna i 33 § skall dock tillämpas även i äldre ärenden, om beslut som avses i 31 § inte tidigare har meddelats i ärendet.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap. .

1 §¹

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429).

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivnas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle *hava* att ersätta *ej överstiger maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen* rättshjälpslagen, skall kostnaden *stanna å statsverket*.

Om det belopp som den tilltalade skulle *vara skyldig* att ersätta *understiger en viss av regeringen fastställd gräns*, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1983.

¹ Senaste lydelse 1979:242.

Motionerna

I motion 1982/83:167 av Allan Ekström m. fl. (m) hemställs att riksdagen avslår propositionen i vad den avser frågan om ökad progressivitet rörande rättshjälpsavgiften och om upphörandet av denna avgifts anknytning till basbeloppet.

I motion 1982/83:1077 av Eva Hjelmström (vpk) och Jörn Svensson (vpk) hemställs, såvitt nu är i fråga, att riksdagen uttalar sig för en "Lex Birka", innebärande att barn, genom ändring i rättshjälpslagen, får möjlighet att driva mål av allmänt intresse utan att därför drabbas av stora kostnader, och hemställer hos regeringen om förslag härom (yrkande 1).

I motion 1982/83:1207 av Filip Fridolfsson (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om sådana ändringar i rättshjälpslagen att näringsidkare ges förbättrad möjlighet att få rättshjälp också i angelägenheter som berör hans näringsverksamhet.

Utskottet

Inledning

Allmänt om rättshjälpsystemet

Rättshjälpslagen (1972:429) skiljer mellan fyra olika slag av rättshjälp, nämligen allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde och rådgivning. De förslag om ändringar i rättshjälpslagen som behandlas i detta betänkande gäller huvudsakligen allmän rättshjälp och i viss mån även rådgivning. Reglerna om dessa former av rättshjälp innebär i korthet följande.

Allmän rättshjälp lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där det föreligger behov av sådant bistånd, om inte rättshjälp skall lämnas i annan form. Därvid är det utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller av någon annan myndighet eller om det är fråga om en angelägenhet som inte handläggs vid någon myndighet. Huvudregeln har dock flera begränsningar. Bland dem märks främst att allmän rättshjälp inte får lämnas om den rättssökandes beräknade årsinkomst överstiger ett gränobelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet för oktober 1981 (regeln ändrad senast genom SFS 1982:1132). Enligt den dessförinnan gällande regleringen beräknades gränobeloppet med utgångspunkt i det basbelopp som gällde året innan rättshjälp begärdes. Den 1 juli 1973, när rättshjälpsreformen trädde i kraft, var gränobeloppet 58 400 kr. För år 1983 är beloppet 138 400 kr. Beloppet ökas om den som söker rättshjälp har underhållsskyldighet mot annan. Vidare tas hänsyn till förmögenhet, skulder och andra särskilda omständigheter. En annan begränsning är att rättshjälp inte får beviljas i vissa slag av ärenden, t. ex. för upprättande av självdeklaration, äktenskapsförord eller testamente. Den som beviljas allmän rättshjälp skall

bidra till kostnaderna i ärendet genom att betala en rättshjälpsavgift, beräknad efter hans betalningsförmåga. I princip betalar staten återstoden av den rättssökandes kostnader i ärendet. Den viktigaste ersättningsgilla kostnaden är kostnaden för biträde. Allmän rättshjälp täcker inte den skyldighet att ersätta en motparts rättegångskostnader som domstol kan ålägga enligt bl. a. 18 kap. 1 § rättegångsbalken.

Rättshjälpsformen *rådgivning* omfattar rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivning är öppen för alla oavsett inkomst och meddelas av advokater eller biträdande jurister på advokatbyråer. Den sker mot en rådgivningsavgift som beräknas med utgångspunkt i basbeloppet. Avgiften kan sättas ned. Staten betalar kostnaderna för rådgivningen till den del de inte täcks av avgifterna.

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder.

Statens kostnader för rättshjälpen m. m.

Rättshjälpsystemet, som tillkom år 1973, har t. o. m. år 1979 byggts ut i etapper. Budgetåret 1981/82 var statens kostnader för rättshjälpen i det närmaste 230 milj. kr. För innevarande budgetår har riksdagen anvisat 170 milj. kr. (prop. 1981/82:100 bilaga 5, JuU 46, rskr 274). Vid medelsberäkningen beaktades dels att vissa redan beslutade ändringar i rättshjälpslagen beräknades medföra besparingar på drygt 20 milj. kr. (prop. 1981/82:28, JuU 19, rskr 105), dels att regeringen avsåg att lägga fram ytterligare förslag som syftade till att minska belastningen på rättshjälpsanslaget med ca 50 milj. kr. årligen; besparingseffekten av de aviserade förslagen beräknades för budgetåret 1982/83 bli 25 milj. kr. Här kan också nämnas att riksdagen redan år 1980 beslutat om ändringar i rättshjälpslagen som beräknades ge besparingar på 16 milj. kr. (prop. 1980/81:20 bilaga 1, JuU 17, rskr 65).

Pågående utredningsarbete m. m.

En kommitté, rättshjälpskommittén (Ju 1982:01, kommittéberättelsen 1983 del II s. 54), tillkallades i början av år 1982 för att se över rättshjälpsystemet. Ett uppdrag för kommittén är att undersöka vilka förändringar i rättshjälpslagstiftningen som kan göras för att öka effektiviteten och åstadkomma besparingar. Den grundläggande målsättningen för rättshjälpsystemet – nämligen att den enskilde skall ha möjlighet att tillvarata sina rättsliga intressen oberoende av sin ekonomiska situation – får enligt direktiven inte förloras ur sikte vid översynsarbetet. När det gäller allmän rättshjälp anges i direktiven att en huvuduppgift för kommittén bör vara att överväga ytterligare begränsningar av tillämpningsområdet. Kommittén har i februari 1983 lagt fram ett delbetänkande inom området för rättshjälp åt misstänkt i brottmål (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig

försvarare. Kommittén beräknas avge ett slutbetänkande i början av år 1985.

Till grund för de i förevarande proposition framlagda lagförslagen ligger promemorian (Ds Ju 1982:2) Rättshjälpstkostnaderna, som upprättats inom justitiedepartementet.

Det var förslagen i den promemorian som åsyftades när vid medelsanvisningen för innevarande budgetår beaktades även vissa, då endast aviserade, förslag till besparingar.

Promemorian har remissbehandlats.

De förslag som läggs fram i propositionen grundar sig på promemorian och remissyttrandena över den.

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till ändringar i rättshjälpslagen och rättegångsbalken. I fråga om den enskildes avgifter för allmän rättshjälp föreslås att en tilläggsavgift införs som en rörlig del av hans bidrag till rättshjälpskostnaderna. Tilläggsavgiften skall utgå i ärenden som är mer omfattande än genomsnittet och beräknas på biträdets arbetsersättning. Avgiften föreslås bli maximerad för varje rättssökande i förhållande till hans rättshjälpsavgift, och det skall finnas möjlighet att sätta ned avgiften helt eller delvis. Vidare föreslås att rättshjälpssystemets anknytning till basbeloppet upphör och ersätts med en skala för avgifterna, bestående av fasta penningbelopp vid olika inkomstlägen och procentuella påslag mellan dessa. Samtidigt föreslås att avgifterna höjs i de högre inkomstlägena och att den högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp sänks.

När det gäller rättshjälp vid bodelning föreslås att möjligheten att förordna biträde enligt rättshjälpslagen avskaffas. Rättshjälp skall däremot även fortsättningsvis kunna avse skiftesman i sådana ärenden.

I propositionen föreslås vidare för ägare till fastigheter eller byggnader att rätten till allmän rättshjälp skall gälla endast subsidiärt i förhållande till rättsskyddsförsäkring när det gäller rättsliga angelägenheter som avser fastigheten eller byggnaden; rättshjälp skall enligt förslaget inte få beviljas i sådana angelägenheter om den rättssökande har eller borde ha haft en rättsskyddsförsäkring.

Ett annat förslag innebär en förenkling av reglerna om fördelning av ersättning för rättshjälpskostnader mellan staten och den som haft rättshjälp. Vidare föreslås en ändring i fråga om den nedre gränsen för återbetalningskyldighet i vissa fall.

Det föreslås vidare att skiftesmän jämställs med biträden i fråga om rätt till retroaktiv ersättning enligt rättshjälpslagen.

Slutligen upptar propositionen ett förslag om att tolk- och översättningskostnader i samband med rådgivning skall kunna betalas av allmänna medel inte bara som f. n. vid allmänna advokatbyråer utan också vid enskilda

advokatbyråer.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1983 och i princip gälla endast i rättshjälpsärenden som anhängiggjorts efter lagens ikraftträdande.

Förslagets besparingseffekter beräknas till 25 milj. kr. årligen.

Med anledning av att besparingarna väntas bli mindre än som förutsattes vid medelsberäkningen till anslaget Rättshjälpskostnader för budgetåret 1982/83 anføres i propositionen att anslaget kan antas bli belastat med ca 20 milj. kr. mer än beräknat.

Rättshjälpsavgifter m. m.

Gällande regler

Som tidigare har nämnts är den som har beviljats allmän rättshjälp skyldig att bidra till kostnaderna för rättshjälpen. Avgiftssystemet har konstruerats som ett system med *maximibelopp*. Maximibeloppets storlek beräknas svara mot den rättssökandes betalningsförmåga, dvs. vad han högst kan betala. När allmän rättshjälp beviljas skall det också fastställas ett *maximibelopp* i den rättsliga angelägenheten.

Den lägsta rättshjälpsavgiften (*grundavgiften*) uppgår till 2 % av basbeloppet för oktober månad 1981, med avrundning till närmast lägre tiotal kronor, eller 340 kr. Grundavgiften skall betalas av den som har en årsinkomst motsvarande högst två basbelopp. För rättssökande med årsinkomst över två men under åtta basbelopp har systemet för avgifter utformats så att *maximibeloppet* utgör grundavgiften jämte en viss kvotdel av skillnaden mellan den rättssökandes beräknade årsinkomst och två basbelopp. Avgiften är dock alltid lägst 2 % av basbeloppet. Systemet har gjorts progressivt genom att olika kvotdelar har använts för olika inkomstskikt. Sålunda utgörs *maximibeloppet* av grundavgiften jämte en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men inte tre gånger basbeloppet, en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men inte fyra gånger basbeloppet, en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men inte fem gånger basbeloppet, en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men inte sex gånger basbeloppet, en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger sju men inte åtta gånger basbeloppet. Den som har en inkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet får inte allmän rättshjälp.

Om den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till någon annans underhåll höjs beloppsgränserna med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för varje underhållsberättigad. Förekomsten av större förmögenhetsinnehav eller tyngande skuldsättning skall beaktas när årsinkomsten beräknas. De belopp som nämns i det följande gäller rättssökande beträffande vilka sådana särskilda omständigheter inte föreligger.

Nedsättning av avgiften får ske om det finns särskilda skäl för det. Beloppet får dock inte understiga 1 % av basbeloppet om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala ens detta belopp. Närmare föreskrifter om nedsättning meddelas av domstolsverket.

Förslag

I propositionen föreslås betydande förändringar i avgiftssystemet.

En viktig förändring gäller införandet av en tilläggsavgift. Det innebär att den rättssökande skall betala en tilläggsavgift på 10 % på den del av biträdets arbetsersättning som överstiger 3 000 kr. Procentsatsen föreslås vara enhetlig för att tillämpningen skall bli så enkel som möjligt. Avgiften skall i varje enskilt fall vara maximerad till ett belopp som motsvarar fem gånger den rättssökandes maximibelopp. Om den rättssökande saknar ekonomiska möjligheter att betala tilläggsavgiften föreslås att den skall kunna sättas ned helt eller delvis. Ett syfte med förslaget om tilläggsavgift är att öka de rättssökandes kostnadsmedvetande.

Tilläggsavgiften blir enligt vad som anförs i propositionen mindre kännbar för den som har en hög inkomst än för den som har en låg inkomst. För att motverka denna effekt föreslås att rättshjälpsavgifterna justeras så att *progressionen ökar i de högre inkomstlägena*.

Vad härefter gäller förslaget att rättshjälpsystemets *anknytning till basbeloppet skall upphöra* innebär detta följande i fråga om beräkning av rättshjälpsavgifterna. En skala införs med fasta penningbelopp för avgifterna vid olika inkomstnivåer och med procentuella påslag mellan dessa. Den inkomstgräns under vilken endast grundavgift skall betalas sätts vid 35 000 kr. Motsvarande gräns enligt gällande bestämmelser är två gånger basbeloppet för oktober 1981, dvs. 34 600 kr. Grundavgiften, som enligt nuvarande regler är 2 % av samma basbelopp (340 kr.), sätts till 350 kr. Vid årsinkomster som överstiger 35 000 kr. men inte 60 000 kr. blir avgiften 350 kr. jämte 4 % av den del av inkomsten som överstiger 35 000 kr. För inkomster mellan 60 000 kr. och 75 000 kr. blir avgiften 1 350 kr. jämte 6 % av den del av inkomsten som överstiger 60 000 kr. Om inkomsten överstiger 75 000 kr. men inte 90 000 kr. blir avgiften 2 250 kr. jämte 10 % av den del av inkomsten som överstiger 75 000 kr. I intervallet 90 000 – 105 000 kr. blir avgiften 3 750 kr. jämte 15 % av den del av inkomsten som överstiger 90 000 kr., och för inkomster över 105 000 kr. sätts avgiften till 6 000 kr. jämte 20 % av den del av inkomsten som överstiger 105 000 kr. Den *högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp* föreslås bli 110 000 kr. F. n. går gränsen vid åtta gånger basbeloppet, dvs. 138 400 kr.

För rättssökande som i väsentlig omfattning bidrar till annans underhåll föreslås att inkomstgränserna höjs med 9 000 kr. för varje person till vilken underhåll lämnas. Motsvarande belopp utgör f. n. 8 650 kr.

En jämförelse mellan rättshjälpsavgifternas storlek vid vissa inkomstlägen enligt nu gällande regler och enligt förslaget visar följande.

Rättssökande utan försörjningsbörd

Den rättssökandes årsinkomst	Avgift enligt förslaget	Avgift enligt gällande regler
30 000	350	340
60 000	1 350	1 430
100 000	5 250	4 400
110 000	7 000	6 020

Rättssökande med försörjningsskyldighet mot en person

Den rättssökandes årsinkomst	Avgift enligt förslaget	Avgift enligt gällande regler
30 000	350	340
60 000	990	1 010
100 000	3 900	3 530
110 000	5 400	4 530

Rättssökande med försörjningsskyldighet mot två personer

Den rättssökandes årsinkomst	Avgift enligt förslaget	Avgift enligt gällande regler
30 000	350	340
60 000	630	660
100 000	2 950	2 790
110 000	4 050	3 670

I motion 167 yrkas avslag på förslagen dels såvitt avser ökad progressivitet i rättshjälpsavgifterna, dels såvitt gäller avskaffande av rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet. Till stöd härför anför motionärerna bl. a. att förslagen strider mot grundsatsen att ingen skall tvingas avstå från att tillvarata sina rättsliga intressen på grund av sin ekonomiska situation.

Överväganden

I rådande statsfinansiella läge är det enligt utskottets uppfattning nödvändigt att fortsätta ansträngningarna att åstadkomma besparingar inom rättshjälpen. Flertalet av förslagen i propositionen har till syfte att minska statens utgifter inom rättshjälpsområdet; inriktningen är samtidigt att rättshjälpsförmånerna inte får försämrats för dem som har svårast att ta till vara sin rätt. Utskottet kan ansluta sig till de principer i detta avseende som sålunda ligger bakom förslagen.

Vad först gäller förslaget att införa en *tilläggsavgift* utöver rättshjälpsavgiften när biträdets ersättning för arbete överstigit en viss gräns vill utskottet framhålla följande synpunkter. Förslaget kan väntas få en omedelbar

besparingseffekt som följer av att statens utgifter minskar i samma mån som avgifterna stiger. Härtill kommer att förslaget kan väntas få betydelse för att öka de rättssökandes kostnadsmedvetande. Regler som skulle kunna befrämja processekonomiska överväganden under rättshjälpsärendets fortgång saknas f. n. inom rättshjälpsystemet. Gällande bestämmelser innebär nämligen att sedan rättshjälpskostnaderna väl har överstigit rättshjälpsavgiften den rättssökande inte har något eget intresse av att hålla kostnaderna i ärendet nere. Denna situation är enligt utskottets mening otillfredsställande. Och i ett läge när de resurser som står till buds måste minskas framstår det som en naturlig åtgärd att ge de rättssökande anledning att göra processekonomiska överväganden. Mot denna bakgrund tillstyrker utskottet att en tilläggsavgift införs i enlighet med förslaget. Utskottet har ingen erinran mot den närmare utformningen av systemet som föreslås.

Det är emellertid enligt utskottets mening angeläget att tillämpningen av reglerna om tilläggsavgift följs med uppmärksamhet; så kan det exempelvis vara anledning att, sedan viss erfarenhet har vunnits, undersöka om den enhetliga procentsatsen för tilläggsavgift fungerar väl eller om en differentierad procentsats skulle vara lämpligare. Utskottet förutsätter att rättshjälpskommittén överväger denna sak i sitt fortsatta arbete.

Vad häfter gäller förslaget om en *höjning av rättshjälpsavgifterna i högre inkomstlagen* motiveras detta i propositionen med att effekten av en enhetlig procentsats för tilläggsavgiften blir förhållandevis mindre kännbar för en rättssökande med hög inkomst än för en rättssökande med låg inkomst. I motion 167 vänder sig motionärerna mot förslaget om höjda avgifter. De anför att det inkomstbortfall för staten som skulle uppstå om avgifterna inte skärps för högre inkomsttagare bör motverkas genom en procentuell höjning av samtliga rättshjälpsavgifter.

Utskottet vill för sin del framhålla att förslaget om skärpt progression i högre inkomstskikt får ses i belysning av effekterna av att det införs en tilläggsavgift med enhetlig procentsats samtidigt som förslaget motiveras av angelägenheten att begränsa statens utgifter för rättshjälpen. Utskottet finner förslaget i nuläget godtagbart och avstyrker därför bifall till motion 167 i den nu berörda delen.

Utskottet vill emellertid tillägga att, såsom också uttalas i propositionen, den nya ordningen innebär att riksdagen i framtiden får tillfälle att på nytt ta ställning till hur avgiftssystemet skall vara utformat mer i detalj.

I motion 167 tas vidare upp förslaget att avskaffa *rättshjälpsavgiftens anknytning till basbeloppet*. Motionärerna motsätter sig att detta samband upphör.

De gällande reglerna för beräkning av rättshjälpsavgifter har visat sig vara förenade med nackdelar. En konsekvens av den nuvarande konstruktionen, som beskrivs under rubriken Rättshjälpsavgifter m. m. (s. 17), är att höjningar av basbeloppet medför att rättshjälpsavgifterna minskar i högre inkomstskikt samtidigt som de ökar i lägre inkomstskikt. Dessa effekter

skulle komma att upphöra med det föreslagna avgiftssystemet. Utskottet, som tidigare har uppmärksammat denna konsekvens av den nuvarande ordningen och därvid utgått från att frågan skulle aktualiseras i översynsarbetet beträffande rättshjälpsystemet (se JuU 1981/82:19 s. 19), ansluter sig till de förslag om ändrade regler som nu läggs fram i propositionen. Utskottet avstyrker följaktligen bifall till motion 167 i här behandlad del.

Ersättning enligt rättshjälpslagen för motparts rättegångskostnader

I motion 1077 anføres bl. a. att det finns anledning att särskilt beakta spørsmålet om barns rättsliga ställning vad gäller mål i domstol; med utgångspunkt i ett särskilt fall – den s. k. Birkagårdsrättegången mellan 14 barn och Stockholms kommun avseende skadestånd på grund av miljöfarlig verksamhet – gör motionärerna gällande att det är rimligt att barn, särskilt i mål av allmänt intresse, inte förhindras att i rättegång göra sin sak gällande på grund av risken av att drabbas av skyldighet att betala motpartens rättegångskostnader. Motionärerna anser att rättshjälpslagen bör ändras i enlighet härmed.

Enligt huvudregeln i 18 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) skall part som tappat målet ersätta motparten hans rättegångskostnad, om inte annat är stadgat. Denna regel gäller oavsett om den tappande parten har allmän rättshjälp eller inte. Rättshjälpen omfattar alltså inte det ansvar för motpartens rättegångskostnader som en domstol kan döma ut med stöd av bl. a. 18 kap. 1 § RB. Den som har haft allmän rättshjälp i en tvist vid domstol och har förlorat målet blir således i princip skyldig att betala den vinnandes rättegångskostnader medan kostnaderna för den egna processföringen helt eller delvis betalas av staten. Härav följer också att den som vunnit en rättegång mot någon som haft rättshjälp inte kan vända sig mot staten med sitt krav på ersättning för rättegångskostnaderna; denna ersättning får den vinnande försöka få ut hos motparten.

Att låta samhällets stöd till ekonomiskt svaga parter omfatta också ansvaret för motparts kostnader var på tal redan medan det äldre systemet för fri rättegång gällde. Frågan berördes i ett betänkande av 1951 års rättegångskommitté (SOU 1958:40). Kommittén ville dock inte föreslå någon regel om att den som vunnit mot part som haft fri rättegång skulle få någon ersättning från staten. Kommitténs uppfattning kritiserades av flera remissinstanser.

Under förarbetena till rättshjälpsreformen behandlades frågan i departementspromemorian Ju 1970:14. Det uttalades där bl. a. att det med visst fog kunde hävdas att ett fullgott rättsskydd för den enskilde borde täcka motpartskostnader. Man framhöll emellertid också att reglerna i RB om fördelningen av rättegångskostnaderna mellan parterna är av stor betydelse som ett korrektiv för oöverlagda processer. Sådana processer borde inte få föras med stöd av allmänna medel. På grund härav borde det inte komma i

fråga att låta rättshjälpen täcka det berörda ansvaret för motpartskostnader. Det sagda fick inte tolkas så att det inte skulle finnas ett behov för den enskilde att skydda sig mot skyldigheten att få betala motpartens kostnader. Det ansågs emellertid naturligt att ett sådant skydd gavs inom ramen för rättsskyddsförsäkringen och inte i form av rättshjälp med det allmännas stöd.

I samband med rättshjälpslagens tillkomst övervägdes också en subsidiär regel som skulle ge vinnande motpart till den som åtnjutit rättshjälp möjlighet att av staten få ersättning för kostnader som inte kunnat tas ut av den tappande parten (prop. 1972:4 s. 261 f, JuU 12 s. 36). Utredningen om rättegångshjälp hade föreslagit en sådan bestämmelse i sitt betänkande (SOU 1965:13).

Den subsidiära regeln enligt förslaget i 1965 års betänkande hade en annan karaktär än de mer primära regler som diskuterades i 1958 års betänkande och senare; den som har rättshjälp kommer inte i ett bättre läge genom statens subsidiära ansvar. Syftet med den subsidiära regeln i 1965 års betänkande var i stället att kompensera det underläge som statens åtgärd att bevilja rättshjälp försatte den rättshjälpsbehövandes motpart i. Regeln verkade med andra ord endast till dennes förmån. Förslaget i 1965 års betänkande skall ses mot bakgrund av att man då inte tänkte sig någon bestämmelse om förprövning av det befogade i en parts talan (se 8 § första stycket rättshjälpslagen).

Vid remissbehandlingen av 1970 års promemoria godtog det stora flertalet av remissinstanserna förslaget att rättshjälpen inte primärt skulle täcka ansvaret för motpartskostnader. Viss kritik framfördes dock från några håll. Att förslaget inte tog upp någon subsidiär regel till skydd för den som processat mot en part som haft rättshjälp kritiserades av nästan alla remissinstanser som yttrade sig i frågan.

I propositionen med förslag till rättshjälpslag (prop. 1972:4) godtog departementschefen de skäl mot en primär ersättningsregel som uttalats i 1970 års promemoria. När det gällde en subsidiär regel hänvisade han till att i propositionen föreslagits en regel om intresseprövning vid beviljande av rättshjälp. Denna regel borde leda till att de situationer man velat förebygga genom den subsidiära regeln knappast skulle behöva uppkomma. Departementschefen hänvisade också till att ansvaret för intresseprövningen i första hand skulle komma att vila på biträdet och att denne – om han medverkat till att driva ett helt obefogat anspråk – inte skulle ha rätt till ersättning för sitt arbete. Departementschefen påpekade också att i de fall då den subsidiära regeln skulle ha sin största betydelse, nämligen för en mindre bemedlad part (som vinner), också denne fick antas ha beviljats förmånen av rättshjälp. På grund av det anförda ställde sig departementschefen avvisande till att låta rättshjälpen omfatta också ett ansvar för motparts kostnader.

I sitt betänkande med anledning av propositionen (JuU 1972:12) godtog justitieutskottet departementschefens uppfattning och anförde dessutom

bl. a. allmänna kostnadsskäl mot en mindre restriktiv lösning. Riksdagen följde utskottet (rskr 205).

Justitieutskottet tog i anledning av en motion ånyo upp frågan vid 1974 års riksmöte (JuU 1974:18). Utskottet fann ej anledning frånga sin tidigare bedömning. Sedan frågan vid 1975/76 års riksmöte åter kommit upp uttalade utskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande (JuU 1975/76:17, rskr 112) att det för sin del ansåg frågan om rättshjälp för motpartskostnader vara av sådan betydelse för rättshjälpssystemets funktion att den lämpligen borde närmare genomlysas av rättshjälpsutredningen. Utskottet ville tillfoga att vad utskottet uttalat inte innefattade något ställningstagande till frågan om den nuvarande ordningen borde ändras i något avseende.

Rättshjälpsutredningen – som sålunda fick ta ställning till frågan – påpekade i sitt betänkande (SOU 1977:49) att den inte hade till uppgift att ta upp den mer vittsyftande processuella frågan om hur ansvaret för rättegångskostnaderna skall fördelas mellan parterna och att det för utredningen visat sig ogörligt att hitta lösningar på problemen rörande rättshjälp för motpartskostnader utan att samtidigt ta upp fundamentala principer bakom reglerna om rättegångskostnad i 18 kap. RB. Rättshjälpsutredningen menade att principiella överväganden om reglerna i 18 kap. RB naturligen hörde hemma i en kommande rättegångsutrednings arbete och att i detta arbete även konsekvenser för rättshjälpssystemet kunde vägas in. Genom en sådan lösning skulle man skapa förutsättningar för en samordning mellan de allmänna reglerna om rättegångskostnad i 18 kap. RB och rättshjälpslagstiftningen. Rättshjälpsutredningen avstod därför från att lägga fram förslag i fråga om en eventuell täckning av ansvaret för motparts kostnader inom rättshjälpens ram.

I propositionen rörande ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1978/79:90 s. 142) uttalade departementschefen att han i likhet med utredningen ansåg frågan om ansvaret för motparts rättegångskostnader böra tas upp i ett större sammanhang än det dåvarande. Riksdagen godtog propositionen på den punkten (JuU 1978/79:30 s. 45, rskr 268).

Frågan har härefter tagits upp av rättegångsutredningen (Ju 1977:06) i betänkandet (SOU 1982:26) Översyn av rättegångsbalken 1. Utredningen diskuterar frågan utförligt och behandlar inte bara olika tänkbara lösningar och konsekvenserna av dem utan också den betydelsefulla frågan om rättsskyddsförsäkringarnas roll i sammanhanget.

I betänkandet redovisas vidare vissa beräkningar över de kostnader som kan antas uppstå för staten om rättshjälpen utvidgas till att omfatta även ansvaret för motpartens rättegångskostnader. Utredningen kommer fram till att dessa kostnader antagligen skulle uppgå till mer än 5 milj. kr. om året. Utredningen uttalar att den med hänsyn till de samhällsekonomiska aspekterna inte anser sig böra lägga fram något förslag om att rättshjälpen skall täcka ansvaret för motparts kostnader.

Betänkandet, som har remissbehandlats, är beroende på regeringens prövning.

Överväganden

Den av motionärerna väckt frågan huruvida rättshjälpen bör omfatta även den förlorande partens ansvar för motpartens rättegångskostnader har, som framgått av den lämnade redogörelsen, länge varit föremål för överväganden i olika sammanhang. Starka skäl talar enligt utskottets mening mot att betrakta frågan som enbart en angelägenhet inom rättshjälpssystemet; ett ställningstagande kan inte gärna ske utan att man samtidigt analyserar sambandet med de grundsatser som bär upp RB:s regler om kostnadsansvaret i rättegångar. En genomlysning av de aktuella frågorna har nyligen utförts av rättegångsutredningen. Utredningens förslag bereds f. n. inom regeringskansliet. Med hänsyn härtill anser utskottet att riksdagen inte bör vidta någon åtgärd med anledning av motionsyrkandet. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 1077 i här berörd del.

Rättshjälp åt näringsidkare

I motion 1207 tas frågan om rättshjälp till näringsidkare upp. Motionären anför att det är i hög grad befogat att näringsidkare ges en ökad möjlighet att erhålla rättshjälp i angelägenheter som uppkommit i näringsverksamheten; enligt motionären beviljas småföretagare rättshjälp ytterst restriktivt.

Frågan i vilken utsträckning rättshjälp skall kunna ges näringsidkare i angelägenheter som har anknytning till hans näringsverksamhet har tilldragit sig stor uppmärksamhet när det gäller rättshjälpssystemets utformning. I den ursprungliga lydelsen av rättshjälpslagens föreskrift härom (8 § första stycket 3) stadgades att rättshjälp inte fick beviljas näringsidkare i angelägenhet som hade samband med hans näringsverksamhet om inte särskilda skäl förelåg med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet. Bakom denna regel låg tanken att rättshjälpen är en social förmån som i första hand bör ge skydd vid oförutsedda händelser som berör enskildas personliga och ekonomiska förhållanden. En annan synpunkt av betydelse i sammanhanget var att kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter ofta är en normal företeelse i affärslivet. jämförbara med andra driftskostnader som kan påverka rörelsens resultat. För att undvika stötande konsekvenser av att rättsliga angelägenheter i näringsverksamhet ställdes utanför rättshjälpens tillämpningsområde – exempelvis när fråga är om vissa småföretagare som står löntagarna nära – öppnades dock vissa möjligheter till allmän rättshjälp (JuU 1972:12 s. 29 f).

Genom en lagändring, som trädde i kraft den 1 januari 1980, vidgades i någon mån näringsidkares möjligheter till rättshjälp (prop. 1978/79:90, JuU 30, rskr 268). Enligt den ordning som då infördes och som alltjämt gäller får

rättshjälps inte beviljas näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet om ej skäl föreligger med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

I det betänkande som låg till grund för lagändringen (SOU 1977:49 Översyn av rättshjälpsystemet) förordades en mer generös tillämpning för näringsidkare att få allmän rättshjälps än den då i praxis rådande. Utredningen diskuterade möjligheten av att – efter viss förebild i bokföringslagen (1976:125) – föreslå en regel som skulle utesluta endast sådana företagare från allmän rättshjälps som hade flera än två årsanställda personer och med en årlig bruttoomsättning överstigande 200 000 kr. Utredningen avstod emellertid av statsfinansiella skäl från att förordna en sådan regel generellt. Samtidigt framhölls att det i enskilda fall kunde finnas skäl att medge allmän rättshjälps trots att antalet anställda översteg två eller trots att omsättningen översteg 200 000 kr. Omsättningens storlek och antalet anställda borde enligt utredningen på samma sätt som dittills hade skett spela in i den helhetsbedömning av verksamhetens art och omfattning som skall göras vid prövningen av rättshjälpsfrågan.

I propositionen uttalade föredragande statsrådet sin principiella anslutning till de grundtankar som låg bakom den dåvarande regleringen. Han konstaterade också att statsfinansiella skäl med styrka talade för att vissa begränsningar måste gälla vid allmän rättshjälps åt näringsidkare. Begränsningarna fick dock inte göras så snäva att allmän rättshjälps vägrades småföretagare som praktiskt sett stod löntagarna nära eller när sambandet med de privata förhållandena var särskilt påtagligt.

Statsrådet anförde vidare att årsomsättningens storlek, tillgångarna i rörelsen och antalet anställda tillmättes viss vikt enligt rättshjälpspraxis. Han delade i och för sig utredningens synsätt att varken antalet anställda eller omsättningens storlek kunde tjäna som säkert kriterium på ett företags storlek men ansåg det dock med hänsyn till den praktiska tillämpningen inte vara möjligt att avstå från en gräns med vissa schablonartade inslag. Till de omständigheter som måste beaktas hörde enligt hans uppfattning omsättningens storlek. Hänsyn borde också tas till olika branschers lönsamhet och övriga möjligheter att ge näringsidkarna en tillfredsställande materiell standard.

I sitt av riksdagen godkända betänkande uttalade utskottet bl. a. (s. 48 f) att utskottet anslöt sig till tanken i propositionen att utrymme – om än med viss försiktighet – borde ges för en mer generös praxis. Behovet av en liberalisering gällde enligt utskottets mening inte minst den huvudregel som hade utbildats i praxis att rättshjälps vägrades vid högre rättshjälpsavgift än grundavgiften. Utskottet ansåg att den författningsmässiga regleringen gav utrymme för en önskvärd utvidgning av tillämpningsområdet för allmän rättshjälps åt näringsidkare samtidigt som det skapades stöd för en mer nyanserad bedömning av omständigheterna i det särskilda fallet.

Utskottet gick härfter in på bedömningsnormerna för beviljande av rättshjälp till näringsidkare – t. ex. årsomsättning i rörelsen och antal anställda – och uttalade sig mot att införa några undantagslösa schabloner. I stället framhöll utskottet att bedömningen i det enskilda fallet skulle ske med hänsyn till en rad olika omständigheter, som närmare exemplifierades i betänkandet.

Emellertid uttalade utskottet även att det var tydligt att man i den praktiska tillämpningen inte helt kunde avstå från mer eller mindre generella riktmärken; utskottet framhöll dock samtidigt att en ordning, exempelvis anknytande till basbeloppet, skulle kunna äventyra den nyanserade bedömningen av samtliga föreliggande omständigheter. Utskottet pekade vidare på att den utveckling av gränsen för årsomsättningens storlek som skett i praxis syntes ha inneburit en naturlig anpassning efter förändringarna i penningvärdet och utvecklingen i övrigt. Utskottet utgick från att en motsvarande utveckling skulle komma att äga rum i framtiden och förordade därför inte en fast gränsdragning i fråga om omsättningens storlek eller antalet anställda. Utskottet underströk också att utvidgningen av möjligheterna till rättshjälp av statsfinansiella skäl måste ske med försiktighet. Vidare uttalades att utvecklingen borde följas med uppmärksamhet och att frågan borde tas upp till nya överväganden – bl. a. från statsfinansiella synpunkter – vid den kommande översynen av rättshjälpssystemet.

Rättshjälpkommittén har i sina direktiv fått i uppdrag att undersöka tillämpningen av regeln om näringsidkares rätt till rättshjälp i angelägenheter som rör näringsverksamheten. I direktiven uttalas att det, mot bakgrund av de riktlinjer om att åstadkomma besparingar som gäller för kommittén, bör övervägas om regeln bör göras mer restriktiv. Något förslag i frågan har ännu inte lagts fram av kommittén.

Överväganden

Frågan om allmän rättshjälp till näringsidkare är f. n. föremål för överväganden av rättshjälpkommittén. Utskottet anser att resultatet av kommitténs arbete bör avvaktas innan ställning tas till frågan om behovet av att ändra den gällande regleringen. Med hänsyn härtill avstyrker utskottet bifall till motion 1207.

Övrigt

Genom en ändring i 43 § rättshjälpslagen, som trädde i kraft den 1 januari 1982, kom det dåvarande andra stycket i paragrafen på grund av ett redaktionellt misstag att delas upp i två stycken (prop. 1979/80:1, SoU 1980/81:15, rskr 1980/81:130). På grund av den icke avsedda nya styckeindelningen i paragrafen har en hänvisning i lagtexten kommit att syfta fel.

Detta misstag bör nu rättas till. Utskottet förordar därför att 43 § rättshjälpslagen ändras på sätt framgår av utskottets hemställan.

I övrigt föranleder propositionen eller motionerna inget annat uttalande från utskottets sida än att lagändringarna bör träda i kraft den 1 maj 1983.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *progressiviteten i fråga om rättshjälpsavgifter* att riksdagen med avslag på motion 1982/83:167 i denna del (delvis) antar 12 § i det genom proposition 1982/83:61 framlagda förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. beträffande *rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet* att riksdagen med avslag på motion 1982/83:167 i denna del (delvis) antar 6, 12, 13, 36 och 47 §§ i det under moment 1 nämnda lagförslaget,
3. att riksdagen beslutar – med motsvarande ändring i ingressen till det under moment 1 nämnda lagförslaget – att 43 § rättshjälpslagen skall ges följande såsom *Utskottets förslag* betecknade lydelse:

Nuvarande lydelse

Utskottets förslag

43 §¹

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan får göras av den som kan beviljas rättshjälp och i mål eller ärende som anges i 41 § 1 även av annan som får föra talan i målet eller ärendet.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet.

Dock ankommer prövningen i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten,

i ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14 på rättshjälpsnämnden,

i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt

i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet.

Dock ankommer prövningen

i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten,

i ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14 på rättshjälpsnämnden,

i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt

i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Har myndigheten skilt målet eller ärendet från sig, äger under tiden till dess talan fullföljts eller tiden för fullföljd utgått andra stycket motsvarande tillämpning.

¹ Senaste lydelse 1981:1257.

*Nuvarande lydelse**Utskottets förslag*

Rättshjälp utgår även när talan fullföljs eller meddelat beslut underställs annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.

Ansökan om rättshjälp genom offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

Myndighet som inte själv får bevilja rättshjälp skall till behörig myndighet med eget yttrande överlämna ingiven ansökan med därvid fogade handlingar eller anmäla behovet av offentligt biträde.

4. att riksdagen antar det under moment 1 nämnda lagsförslaget i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan ovan, dock med den ändringen att tidpunkten för ikraftträdandet bestäms till den 1 maj 1983,
5. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, dock med den ändringen att tidpunkten för ikraftträdandet bestäms till den 1 maj 1983,
6. beträffande *ersättning enligt rättshjälpslagen för motparts rättegångskostnader* att riksdagen avslår motion 1982/83:1077 i denna del (yrkande 1),
7. beträffande *rättshjälp åt näringsidkare* att riksdagen avslår motion 1982/83:1207.

Stockholm den 1 mars 1983

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Inger Wickzén (m) och Elving Andersson (c).